

МИСКІН ЮРІЙ ІГОРЕВИЧ

**ПРИНЦИПИ ЕКОНОМІКИ:
64 УРОКИ ШАХОВОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Київ, 2026

УДК 330:794.1-028.31

М 68

*Розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні
Вченої ради факультету податкової справи, обліку та аудиту
Державного податкового університету
(протокол № 1 від 10.09.2025 року).*

Автор:

Мискін Юрій Ігоревич, професор кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики Державного податкового університету, доктор економічних наук, професор, керівник шахового гуртка Ірпінського ліцею інноваційних технологій, автор методики комплексного розвитку дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку на основі дидактичної гри шахи

Рецензенти:

Залізко Василь Дмитрович, директор міжнародної школи шахів ІІС, доктор економічних наук, кандидат фізико-математичних наук, професор

Корнєєв Володимир Вікторович, професор кафедри фінансів імені Віктора Федосова Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор, тренер з шахів шахового клубу «Світогляд»

М 68

Мискін Ю.І. Принципи економіки: 64 уроки шахової педагогіки : монографія. Київ: ФО-П Білецький Р.Г., 2026. 23: с.
(Серія «Шахова педагогіка», т. 1).

ISBN 978-617-8530-49-5

DOI 10.64165/book26-pe9786178530495

У книзі розкрито сутність принципів економіки через призму шахової педагогіки. Для бізнесменів, керівників, науково-педагогічних працівників, студентів, батьків і всіх, хто шукає не лише знання, а й розуміння – ця книга стане компасом. Вона не нав'язує формул, а показує принципи. Вона не дає готових рішень, але відкриває бачення. Ми віримо, що через шахи людина може доторкнутися до економіки не як до сухої науки, а як до живого мистецтва управління життям. І якщо колись Творець дійсно залишив для нас цю гру як послання, то настав час прочитати її мову по-новому – глибше, цілісніше, усвідомленіше.

УДК 330:794.1-028.31

© Мискін Ю.І., 2026

Ця книга, від моменту зародження ідеї до друку у типографії, була створена в умовах війни.

Її поява стала можливою, у тому числі, завдяки захисникам і захисницям України, які, ціною власного життя та здоров'я, боронили та продовжують боронити українську державу та її громадян від знищення.

Ця книга написана в Ірпені у стінах Державного податкового університету, який зазнав суттєвих збитків і руйнувань від війни.

Ідеї цієї книги виборювали право вийти в світ у момент, коли житло її автора було вщент знищено від дій ворожої російської армії.

Ця книга створювалась в умовах болісної реальності, під щоденними ворожими обстрілами території України, у перервах між важкою кропіткою працею по відновленню нормальних умов існування автора та його сім'ї.

Але все це було в середовищі безсумнівної віри Богу.

Слава Господу!

Слава Україні!

Слава Героям!

ЗМІСТ

Передмова.....	6
Принцип адаптивності.....	8
Принцип альтернативних витрат.....	11
Принцип антикризового управління.....	14
Принцип вартості.....	18
Принцип вартості часу.....	22
Принцип взаємозамінності ресурсів.....	26
Принцип взаємозв'язку макро- та мікроекономіки.....	28
Принцип витрат і вигод.....	32
Принцип граничної корисності.....	35
Принцип державного регулювання економіки.....	39
Принцип дефіциту інформації.....	43
Принцип диверсифікації ризиків.....	46
Принцип динамічного розвитку.....	49
Принцип диференціації та нішевого ринку.....	53
Принцип діалектичного розвитку.....	57
Принцип довгострокової рівноваги.....	60
Принцип економії часу та ресурсів.....	64
Принцип спеціалізації.....	67
Принцип ефективного розподілу ресурсів.....	70
Принцип ефективності менеджменту.....	73
Принцип ефекту масштабу.....	76
Принцип ефекту натовпу.....	79
Принцип зростання альтернативної вартості.....	82
Принцип зростання продуктивності через досвід.....	86
Принцип інвестицій і віддачі.....	89
Принцип інвестиційного циклу.....	92
Принцип інерції економічного розвитку.....	95
Принцип інновацій.....	99
Принцип інформаційної асиметрії.....	102
Принцип командної взаємодії.....	105
Принцип конкурентної переваги.....	108
Принцип конкуренції.....	112
Принцип конкуренції стратегій.....	116
Принцип стратегічного балансування.....	119
Принцип мінімізації витрат.....	122
Принцип монетарної політики.....	125
Принцип монополії та конкуренції.....	128
Принцип накопичення досвіду та навчання.....	132
Принцип накопичення та розподілу капіталу.....	135
Принцип невидимої руки ринку.....	138

Принцип невизначеності ринків.....	141
Принцип обмеження доступу до ресурсів.....	144
Принцип обмеженості ресурсів.....	148
Принцип оптимального розподілу ресурсів.....	151
Принцип плановості та стихійності розвитку.....	154
Принцип платоспроможного попиту.....	158
Принцип попиту та пропозиції.....	161
Принцип пропорційного розвитку.....	164
Принцип ризику та прибутку.....	167
Принцип ринкової рівноваги.....	171
Принцип розподілу праці.....	175
Принцип синергії.....	178
Принцип соціального капіталу.....	181
Принцип соціальної стратифікації.....	185
Принцип споживчої поведінки.....	189
Принцип стратегічного прогнозування.....	192
Принцип теорії ігор.....	195
Принцип технічного прогресу.....	199
Принцип трансакційних витрат.....	202
Принцип управління ризиками.....	205
Принцип фінансового важеля.....	209
Принцип фінансової рівноваги.....	212
Принцип циклічного розвитку.....	216
Принцип швидкості обороту капіталу.....	219
Післямова.....	223
Література.....	225
Додатки.....	228

ПЕРЕДМОВА

Шахи – це більше, ніж гра. Це велична мова буття, створена не для розваги, а як сакральний інструмент розвитку свідомості людини. Вона виникла не випадково, а як спосіб герметизації глибинних універсальних знань, що дозволяють людині розуміти й відчувати гармонію світобудови. У шахах закладено не лише логіку та математику, не лише стратегію і психологію, а й економіку в її найвищому прояві – як науку про вибір, баланс, ефективність і взаємозв'язок усіх елементів у складній системі. Відповідно до древнього задуму, у кожному русі фігури, у кожному позиційному протистоянні, у кожній ідеї гравця закодовано закони природи та основи мислення, необхідного для розвитку цивілізації. Саме тому шахи були подаровані людству у формі гри – як найбільш доступної та довговічної форми передачі знання через покоління, крізь війни, епохи та ідеології.

У монографії «Принципи економіки: 64 уроки шахової педагогіки» ми звернулися до глибинного сенсу шахів як навчального середовища. Ця книга є спробою не просто наблизити економіку до людини, а показати її справжнє місце у контексті духовного, інтелектуального та практичного життя. Економіка, на відміну від поширеного стереотипу, – це не лише про гроші, ресурси і ринки, а насамперед про взаємодію, вибір, адаптацію, розвиток і прийняття рішень в умовах обмежень. Це постійне балансування між ризиком і вигодою, між антикрихістю та ефективністю, між короткостроковим інтересом і довгостроковою стійкістю. Шахи є ідеальною педагогічною моделлю принципів економіки. Кожен хід на шахівниці – це економічне рішення. Кожен обмін – аналіз витрат і вигод. Кожна стратегія передбачає оцінку, прогнозування та інвестування з урахуванням ризиків. Шахи навчають тому, чого часто не вистачає у звичайному житті: мислити на крок уперед, враховувати альтернативи, діяти, виходячи з обмежених ресурсів, і приймати відповідальність за наслідки своїх рішень. Саме у шахах принципи економіки постають не у вигляді теоретичних знань, формул чи графіків, а в дії, в ситуації, в живій системі, де кожне рішення має наслідок, кожна помилка – ціну, а кожен поступ – свою логіку.

Ми проаналізували ключові економічні принципи і показали, як кожен із них проявляється у шаховій грі. Ми описали, як шахи втілюють у собі адаптацію до змін, баланс попиту і пропозиції, ефективний розподіл ресурсів, інновації, конкуренцію, стратегічне мислення, асиметрію інформації та багато інших фундаментальних понять. Більше того, ми подаємо унікальне обґрунтування щодо того, як через шахову гру економічні принципи входять у свідомість людини не теоретично, а на рівні досвіду – шляхом дії, рефлексії та практики. Таким чином, ми показуємо не тільки теоретичну відповідність, а й той унікальний шлях, яким шахи

формують економічне мислення через досвід, дотик, помилки й прозріння. Через гру (яка вимагає зосередженості, гнучкості, аналізу альтернатив, вибору між агресією і захистом, стратегічного передбачення та здатності змінювати план) людина вчиться розуміти складність навколишнього світу й керувати нею.

Шахова дошка – це модель економічної системи, де кожен ресурс має обмежене застосування, де цінність залежить від контексту, де інформація завжди неповна, де ризик – неминучий, а перемога – це результат не лише сили, а глибокого розуміння динаміки. Шахи вчать жити в умовах постійних змін, вчать діяти, не маючи повної впевненості, вчать знаходити ефективні стратегії в умовах невизначеності. Це те, чого часто не дає формальна освіта, але без чого неможливе справжнє лідерство, підприємництво, управління чи особисте зростання.

Ми переконані, що шахи як педагогічний інструмент здатні допомогти формуванню економічної культури нового покоління. У світі, де змінюються парадигми, де штучний інтелект, автоматизація, глобалізація та турбулентність ринків ставлять нові виклики перед кожною людиною, саме шахове мислення – гнучке, далекоглядне, системне – стає ключем до адаптації та прогресу. Тому ця книга – не просто інтелектуальний міст між двома сферами знання. Це запрошення до нової форми освіти – освіти через гру, через символ, через мудрість, що діє без слів, але трансформує глибоко.

Ця книга – не просто інтелектуальна подорож у світ економіки. Це нагадування про те, що глибока істина часто маскується під гру. І що у грі, якщо вона створена як форма передачі знань, можна знайти відповіді на найважливіші питання життя. Наша мета – не просто пояснити економіку мовою шахів, а показати, як шахи формують нову якість мислення: логічну, стратегічну, цілісну та відповідальну. Ту якість, яка так потрібна сучасній людині як у бізнесі, так і у повсякденному житті. Ми запрошуємо Вас у подорож, де кожен хід набуває змісту, кожен принцип оживає, і де економіка постає не як абстракція, а як реальне мистецтво жити мудро.

Для бізнесменів, керівників, науково-педагогічних працівників, студентів, батьків і всіх, хто шукає не лише знання, а й розуміння – ця книга стане компасом. Вона не нав'язує формул, а показує принципи. Вона не дає готових рішень, але відкриває бачення. Ми віримо, що через шахи людина може доторкнутися до економіки не як до сухої науки, а як до живого мистецтва управління життям. І якщо колись Творець дійсно залишив для нас цю гру як послання, то настав час прочитати її мову по-новому – глибше, цілісніше, усвідомленіше.

Принцип адаптивності

«Найсильніший не той, хто завжди перемагає, а той, хто вміє пристосовуватися до змін» (Чарльз Дарвін)

Яскравим прикладом прояву принципу адаптивності стала пандемія COVID-19. Раптові обмеження мобільності, закриття кордонів та падіння попиту на окремі товари й послуги спричинили глибокі збої у світовій економіці. Бізнеси були змушені швидко переглядати моделі діяльності: ресторани переходили на доставку, освітні заклади – на дистанційне навчання, компанії – на віддалену роботу. Це дозволило частково зберегти економічну активність та пристосуватися до нових умов.

Зі свого боку уряди й фінансові інститути також продемонстрували адаптивність. Держави впроваджували пакети фінансової підтримки бізнесу та населення, знижували облікові ставки, щоб стимулювати економіку. Фінансові ринки відреагували перебудовою інвестиційних стратегій: інвестори активніше вкладали кошти у цифрові технології, медицину та фармацевтику. Таким чином, усі суб'єкти економіки перебували у процесі динамічної адаптації, підтверджуючи, що статична рівновага в реальній економіці неможлива.

Принцип адаптивності¹ є одним із ключових фундаментальних базисів економічної науки. Його сутність полягає в тому, що жодна економічна система не може перебувати у стані статичної рівноваги, оскільки вона постійно змінюється під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. Основна ідея цього принципу проявляється в тому, що економічна система прагне підтримувати рівновагу, але ця рівновага є динамічною. Вона постійно змінюється у відповідь на нові виклики та можливості. Бізнеси, ринки, державні установи та фінансові системи змушені безперервно пристосовуватися до нових умов, реагувати на виклики та використовувати свої можливості для збереження антикрихкості.

Реалізація цього принципу в економіці відбувається через гнучкість ринків, механізми державного регулювання, стратегічне планування в діяльності підприємств та адаптацію фінансових інструментів. Будь-які зміни в попиті, технологіях або макроекономічному середовищі змушують економічних агентів переглядати свої рішення, модифікувати виробничі процеси, шукати нові шляхи оптимізації витрат і залучати інновації. Світові кризи, зміни валютних курсів чи навіть поява суспільних трендів

---

¹ Вперше термін «адаптація» у науковий обіг було введено Г. Аубертом (Aubert H. *Physiologie der Netzhout*. Breslau, 1865. 113 p.).

викликають хвилю адаптаційних процесів. Відтак рівновага в економіці можлива лише як динамічне явище, а не як статична точка балансу.

Ключовими аспектами принципу адаптивності є: постійну пристосованість суб'єктів економіки до змінних умов; неможливість статичної рівноваги в умовах реальної економіки; необхідність стратегічного планування змін для досягнення конкурентних переваг; використання минулого досвіду для корекції майбутніх дій.

В економічній системі принцип адаптивності проявляється через:

– **реакцію на зміни попиту та пропозиції** (коли змінюється поведінка споживачів або з'являються нові технології, компанії змушені адаптуватися, змінюючи стратегії виробництва та маркетингу);

– **макроекономічну політику держави** (наприклад, у період економічних криз уряди змінюють податкову політику та механізми грошово-кредитного регулювання, щоб стабілізувати економіку);

– **стратегічне планування підприємств** (бізнес-процеси передбачають безперервне вдосконалення, щоб відповідати мінливим ринковим умовам);

– **еволюцію фінансових ринків** (інвестори адаптують свої стратегії до коливання валютних курсів, процентних ставок та інших макроекономічних показників).

Таким чином, економічні суб'єкти знаходяться в постійному русі та змушені адаптуватися до змін, аби вижити та розвиватися.

Вражаюче, але цей принцип можна чітко простежити у шахах. Позиція під час шахової партії, як і економічна система, постійно змінюється. Гравець, який не адаптується до нових умов, втрачає ініціативу та ризикує опинитися у не вигідному становищі. Кожен хід змінює баланс сил на дошці, змушуючи обох гравців переглядати свої стратегії.

На початковому етапі гри шахісти вибирають дебютні стратегії, які можна порівняти з класичними ринковими моделями, що забезпечують оптимальний старт. Далі, у мітельшпілі, відбувається найбільша боротьба за ініціативу – це аналог конкуренції між бізнесами, де необхідно передбачати дії суперника, шукати слабкі місця і швидко реагувати на зміни. Ендшпіль, що характеризується обмеженістю ресурсів та підвищенням важливості рішень, нагадує кризові або перехідні періоди в економіці, коли точні й зважені кроки закінчуються успіхом чи поразкою.

Як у бізнесі, так і в шахах, гравці аналізують поточну ситуацію, оцінюють ризики та розраховують різні сценарії розвитку подій.

Базовими патернами прояву принципу адаптивності у шахах є:

1. Гра ніколи не перебуває в статичному стані.

В економіці будь-яка компанія або держава, що зупинилася в розвитку, швидко втрачає свою позицію. У шахах гравець, який діє без гнучкості, втрачає ініціативу та наражається на атаку суперника.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Мискін Юрій Ігоревич

**ПРИНЦИПИ ЕКОНОМІКИ:
64 УРОКИ ШАХОВОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Монографія

Підписано до друку 22.01.2026. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 14,88.
Тираж 300 прим.

Віддруковано ФО-П Білецький Р.Г.,
Типографія Аграр Медіа Прінт.
Адреса потужностей: м. Київ, вул. В.Некрасова, 3
e-mail: info@agrarmedia.com
тел.: (067) 407 87 23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК №8116 від 21.06.2024р.
www.agrarmedia.com